

קושיית רבי יצחק אלחנן מדברי המשנה בגיטין

בגמרא במסכת יבמות (ק"ח:) בהא מיניה רבא מרב נחמן, המזכה גט לאשתו במקום יבם מהו [וברש"י: שיש לו אח ונתכוון לפוטרה הימנו. דשלא במקום יבם והוא בא לגרשה, פשיטא לן דלא מיגרשה עד שתגיע לידה, דאין חבין לאדם שלא בפניו. אלא הכא, מי אמרינן...], כיון דסניא ליה זכות הוא לה, וזכין לאדם שלא בפניו. או דילמא, כיון דזימנין דרחמא ליה, חוב הוא לה, ואין חבין לאדם שלא בפניו.

ובשו"ת עין יצחק (מהדו"ת אה"ע סימן נא ענף א אות א) הקשה על דברי הגמרא הללו מדברי המשנה במסכת גיטין (י"ג.) האומר תנו גט זה לאשתי, שטר שחרור זה לעבדי, ומת, לא יתנו לאחר מיתה. וכתבו התוספות (ד"ה האומר) שאם גורסים בדברי המשנה 'תן גט זה' הרי שדין המשנה יתכן רק כדעת רבי מאיר, שהרי לדעת חכמים מיד כשנוטל את גט שחרורו של העבד - זכה בו עבורו.

ובגמרא שם נחלקו אמוראים אם המשנה עוסקת בבריא שאמר כן או בשכיב מרע, ודעת רב פפא שהמשנה עוסקת בשכיבה מרע שאמר תנו גט זה לאשתי. וכיון שכבר מת הבעל הרי על כרחך מדובר באופן שיש לאותו בעל אח - ואשה זו זקוקה ליבום לולי הגט, כי אם לא כן מה אכפת לנו אם הגט גט או לא, הרי סוף סוף כבר מת בעלה והאשה יוצאת במיתת הבעל. אלא על כרחך שהמדובר הוא כשיש אח לבעלה ודנים אנו לומר שמחמת גט זה לא תזדקק ליבמה ותהיה מותרת לשוק.

ומעתה, מקשה רבי יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל, אפשר לפשוט ממשנה זו את ספק הגמרא ביבמות, שהמזכה גט במקום יבם הרי זה חובה, כי אם לא כן מדוע לא ניתן את הגט לאשה אחר מותו של בעלה - והלא מיד כשנתן את הגט ואמר לתתו לה - כיון דזכתה בו האשה מדין 'זכין לאדם שלא בפניו'.

נידון העונג יום טוב בשכיב מרע שיש לו אח מומר אם יכול לזכות גט לאשתו

ובשו"ת עונג יום טוב (אה"ע סימן קסג) דן בדבר השאלה בשכיב מרע שעומד למות ולו אחר מומר לעבודת כוכבים, ואשתו אינה לפניו, ורוצה לזכות לה גט על ידי שליח כדי שלא תיפול ליבום לפני אחיו המומה.

בדבריו נוקט העונג יום טוב להתיר גירושין על ידי שליח באופן זה, וזאת מכח סוגיית הגמרא ביבמות, שאף שלא נפשט ספק הגמרא אך לענין מומר ודאי יש לסמוך על זה. ובצירוף מה שאמרו בגמרא בבבא קמא (ק"י) לגבי נפלה לפני יבם ומוכה שחין, שיש לדון שלא התקדשה מעיקרא אדעתא דהכי. ואף ששם דוחה הגמרא שאשה נח לה בבעל כל דהו, אבל במומר דעת הפוסקים שלא שייך לומר שאשה נח לה בבעל כל דהו ואפילו הוא מומר.

ואמנם מסייג העונג יום טוב את דבריו, שכן נראה שכל זה יועיל רק באופן שימנו את השליח לקבלה לזכיית הגט, על תנאי, ויאמרו שלא יחול גיטה אלא אם כן ימות לבסוף, אבל לגרשה לגמרי ע"י שליח בלי תנאי - אין זה זכות אלא חוב. והטעם, שכיון שעתה השכיב מרע אף שהוא חולה מסוכן, אך אינו בגדר גוסס, אלא רק בגדר חולה, ורוב חולין לחיים, אם כן חוב הוא לה להתגרש מבעלה. ואף אם לבסוף ימות הבעל, מכל מקום בשעת נתינת הגט נחשבת קבלת הגט לחוב ואין חבין לאדם שלא בפניו.

וביאר העונג יום טוב לפי זה, שאף ספק הגמרא במזכה גט במקום יבם היינו רק באופן שמזכה הגט בתנאי ש'אם מתי', אבל בלי זה - כיון שעתה הבעל בחיי חיותו, הרי נתינת הגט חוב הוא לה, ואין מועיל מה שאם ימות תיפול לפני היבם להגדיר נתינת הגט עתה כזכות.

נידון הרדב"ז ביהודי מסלוניקי שנטה למות במצרים ולו אח קראי

ומקור לכך מביא העונג יום טוב מדברי הרדב"ז בתשובה (ח"א סימן עה) שם דן הרדב"ז במעשה שהיה ביהודי אחד שבא מארץ רחוקה שאין בה רבנים אלא קראים, לסלוניקי, ואירס שם אשה. ואחר כך בא למצרים וחלה ונטה למות, ואמר שיש לו אח מאותו מקום של הקראים. ופסק לו הרדב"ז שיזכה לאשתו הנמצאת בסלוניקי גט מדין זכין, וצירף כמה טעמים לדון שזכות הוא לה: א' שאין היבם במקום ידעו שתלך אחריו. ב' שהוא מומר לעבור על כמה גופי תורה, כיון שאינם מודים בקבלת חכמים. ג' כיון שעתה ודאי רצונה בגט [ובדבר שהוא חוב לא מועיל מה שאומרת ניחא לי, אבל בדבר שאיננו יודעים אם הוא חוב או זכות אז מועילה אמירתה].

ומכל מקום דן הרדב"ז שם שלכאורה יש לחוש שמא לא ימות ונמצא שחוב לה. וע"כ כותב הרדב"ז: סדרתי שיזכה לה על ידי אחר, על מנת אם ימות, בלשון אם מתי ואם לא מתי. ונמצא דזכות הוא לה ממה נפשך, אם לא ימות - הרי היא ארוסתו, ואם ימות - שלא תזקק לאחיו, שאינה יודעת מקומות והוא קראי ובארץ מרחקים, ועוד שארוסה היא ועדיין אינו חייב במזונותיה ולא חוב הוא לה.

והנה קושיית הרדב"ז שמא לא ימות ונמצא חוב הוא לא, יש לשאול גם על ספק הגמרא לענין מזכה גט לאשתו במקום יבם. וע"כ צריך לומר שדעת הרדב"ז שאף הגמרא ביבמות לא הסתפקה אלא באופן שנותן הגט בתנאי זה של 'אם מתי', וכמו שכתב העונג יום טוב.

'זכין' בגט

כשפוטרה

מיבם

יום ראשון ד תמוז

יבמות דף ק"ח

להצטרפות לקבלת החידוש

a8843414@gmail.com

דקדוק העונג יום טוב מלשון הרמב"ם שספק הגמרא הוא רק בתנאי ד'אם מתי'

וראיה לדבר מביא העונג יום טוב מדברי הרמב"ם, שתחילה מביא (גירושין פ"ט ה"כ) דין שכיב מרע: חולה שרצה לגרש אשתו על תנאי, כשימות, כדי שלא תפול לפני יבם, ואם עמד לא תהיה מגורשת... כך הוא כותב בגט... אם לא מתי לא יהיה גט, ואם מתי יהיה גט, ואם לא מתי לא יהיה גט. ושוב מביא הרמב"ם (שם הכ"א) דין בעל שנתן גט לאחד ואמר לו זכה בגט זה לאשתי כדי שלא תפול לפני יבם, ומת הבעל קודם שיגיע הגט לידה - הרי זו ספק מגורשת.

והמדקדק בלשון הרמב"ם ימצא שלענין שכיב מרע כתב 'חולה' שרצה לגרש, ואילו לענין ספק הגמרא במזכה גט לאשתו במקום יבם, כתב 'בעל' שנתן גט. הרי משמע להדיא שהרמב"ם העמיד ספק הגמרא גם בבעל בריא שנתן גט כדי לפוטרה מהיבם. ולכאורה בריא המגרש ומתיירא שמא ימות, וגירשה לגמרי בלי תנאי, פשוט שהוא חוב לה, שהרי אפילו ששונאת היא ליבם, מכל מקום כיון שבעלה בריא למה תחוש שימות - ואין לך חוב גדול מזה שמפסדת בעלה כעת.

אלא ודאי, מסיק העונג יו"ט, שהרמב"ם מפרש הסוגיא באופן שמגרש בתנאי שאם מתי, וכלל זאת בדבריו ש"אמר לו זכה בגט זה לאשתי כדי שלא תפול לפני יבם" - שכל זה היה בכלל דבריו לשליח, שמתנה חלות גט זה ב'אם מתי'. וממילא אין חילוק בין בריא לחולה לענין זה, כיון שהתנה את הגט במיתתו.

על פי זה מיישב העין יצחק (שם אות ב) את קושייתו מהמשנה במסכת גיטין, מדוע לא פשטה הגמרא את ספקה ממה שמבואר במשנה שם ששכיב מרע האומר תנו גט לאשתי ומת לא יתנו לאחר מיתה אף כשיש יבם, שכן המשנה שם אינה מדברת באופן שהטיל תנאי של 'אם מתי' - וכיון שלא התנה, הרי עצם הגט ודאי שהוא חוב לה, ואין חבין לאדם שלא בפניו.

הערת רבי יוסל'ה סלוצקר מקושיית הירושלמי "גירשך מי לא ידעה"

מחותנו של רבי יצחק אלחנן, רבי יוסף פיימר זצ"ל מסלוצק, העיר הערה אחרת על ספק הגמרא, וזו מדברי הירושלמי בתרומות (תרומות פ"ח ה"א הו"ד בתוספות בקידושין י. ד"ה ומקבל) על דברי המשנה (תרומות שם): האשה שהיתה אוכלת בתרומה ואמרו לה מת בעליך או גירשך... ובירושלמי הקשה על הציור בו עוסקת המשנה: ניחא מת בעלך, גירשך מי לא ידעה?! והיינו שכיון שגט הוא חובה ואי אפשר לזכותו לה, ממילא מוכרח לתתו לה בידיים, ואם כן כיצד זה לא יודעת האשה אם גירשה בעלה או לא.

והעיר רבי יוסל'ה סלוצקר שמדברי הירושלמי הללו נפשט ספק הגמרא ביבמות, שכן אם ישנה מציאות של גירושין מדין זכין, באופן שבעל מזכה במקום יבם - אם כן מה הוקשה לירושלמי "גירשך מי לא ידעה", שמא גירשה באופן זה שזיכה לה במקום יבם. ומכאן רצה הגר"פ להוכיח שאכן הירושלמי סובר שגם במקום יבם אין בעל מזכה גט.

אמנם מעיר על כך הגר"א ספקטור, שלפי דברי הרדב"ז אין כלל ראייה מדברי הירושלמי, שכן לדברי הרדב"ז אין כוונת הגמרא שהפטור מיבם הוא לבדו סיבה להגדיר את גירושיה כזכות, אלא אך ורק באופן שעושה תנאי, וממילא אינה מפסדת את נישואי בעלה - שכן כל זמן שבעלה בחיים לא יחולו הגירושין.

ולפי זה, במשנה בתרומות לא שייך כלל להעמיד באופן זה, שכן במשנה שם מובאת דעתו של רבי אליעזר, ורבי אליעזר הוא מתלמידי בית שמאי הסוברים (גיטין פא.) שאשת כהן שנתגרשה על תנאי ולא נתקיים התנאי - אעפ"כ נפסלה מן הכהונה. ומעתה כיון שהמשנה בתרומות עוסקת באשת כהן האוכלת בתרומה, אם כן אין להקשות שנעמיד המשנה באופן שזיכה לה הגט על ידי שליח, כיון שזכות הוא לה שפוטרה מן היבם, שהרי באשת כהן לעולם גירושיה חוב הם לה ואפילו אם יגרשנה בתנאי - כיון שסוף סוף תיפסל מתרומה.

קושיית רבי דב קוק על דעת הר"ן שאזלינן בתר עיקר הדבר ולא אחר התוצאה

והנה דעת הר"ן בגיטין לענין פרוזבול, שאם אין ללוה קרקע אפשר להקנותו קרקע ללוה אפילו בעל כרחו, כיון שעיקרו זכות. ואף שעל ידי זה בא הדבר לידי חובה, שיכול לכתוב לו פרוזבול על גביו ואין חובו נשטמ מ"מ כיון שהדבר בעצמותו ובעיקרו זכות - אומרים בכהאי גוונא 'זכין לאדם שלא בפניו'.

והקשה בספר שבח לבני אהרן לרבי דב קוק שליט"א מדברי הגמרא ביבמות הנזכרים, שדנה הגמרא שבעל יכול לזכות גט לאשה במקום יבם, ולכאורה כיון שהגט עצמו חוב הוא לא, מדוע נדון לפי התוצאה מה שאחר כך לכשימות הבעל תהיה מותרת לעולם - הלא לדעת הר"ן היה לנו לדון את עצם המעשה של נתינת הגט, והוא מעשה חובה.

וכתב לחלק בין פטור הייבום שהוא פועל יוצא ישיר מהגט, כי הגט במהותו הוא פוטר מן היבום, משא"כ הקנאת קרקע ללוה אין לה שייכות ישירה לעצם הפרוזבול, רק בכך מתקיים התנאי שצריך שיהיה ללוה קרקע כדי שיהיה אפשר למלוה לכתוב פרוזבול. וכיון שאין שייכות ישירה בין הקנאת הקרקע לחובה היוצאת ממנו, לכן לא משפיעה התוצאה על הגדרת המעשה כמעשה חובה.

ואמנם לפי דברי הרדב"ז הרי לא קשה כלל, כי דין המקנה גט לאשתו במקום יבם הוא רק באופן שאומר אם מתי, וגט כזה שכל תפיסתו היא רק באופן שיתברר לבסוף שמת בעלה ונזקקה ליבם - יש לומר שהוא חשוב בעיקרו כזכות. [ולכך רמז הגר"ק שם בדבריו שהוסיף: גם אפשר שבזמן מועט כזה של גירושין מחמת יבם בלבד, לא חשיב חוב לאשה בכגון דא כלל].

"בספר

שבח לבני

אהרן לרבי

דב קוק

שליט"א,

הקשה

מדברי

הגמרא

על דעת

הר"ן לענין

פרוזבול,

שכן גם גט

זה עיקרו

חובה אלא

שנפטרת

ע"י מהיבם"

להנצחות והקדשות

נא לפנות למייל המערכת

תודה רבה!